Zachariasz S. Jabłoński OSPPE, *Jasna Góra bliska i daleka. Ze studiów nad Sanktuarium Narodowym*, Wyd. Poligrafia Inspektoratu Towarzystwa Salezjańskiego w Krakowie, Jasna Góra – Częstochowa 2004, ss. 570.

W środowisku naukowym w Częstochowie, a także w całej Polsce o. prof. dr hab. Zachariasz Szczepan Jabłoński z zakonu paulińskiego jest znany jako doskonały znawca problematyki związanej z dziejami sanktuarium Matki Bożej Częstochowskiej na Jasnej Górze oraz roli tego ośrodka w życiu religijnym i narodowym w Polsce. Zakres Jego zainteresowań obejmuje także aktualne sprawy duszpasterskie, szczególnie dotyczące oddziaływania sanktuarium jasnogórskiego na rozwój kultu maryjnego i jego wpływ na działalność pastoralną w minionych oraz współczesnych czasach. Każdy jubileusz oraz ważniejsze wydarzenia w Kościele katolickim w Polsce Autor łączy z sanktuarium jasnogórskim. Ale opracowań o dziejach Jasnej Góry i oddziaływaniu jasnogórskiego ośrodka maryjnego nigdy nie jest za wiele i stale pojawiają się nowe problemy w tej dziedzinie. Mimo ogromnej ilości opracowań dotyczących problematyki jasnogórskiej zawsze można znaleźć nowe obszary badawcze oraz fakty i wydarzenia historyczne, które należy przedstawić w świetle współczesnych metod naukowych.

O. Profesor Zachariasz Sz. Jabłoński w swoich licznych publikacjach dotyczących dawnych i najnowszych dziejów Jasnej Góry potrafi zawsze dostrzegać i odkrywać nieznane, a jednocześnie ważne problemy i w formie naukowej lub popularnonaukowej przedstawić je czytelnikowi. Czyni to w licznych artykułach publikowanych na łamach różnych czasopism oraz w zwartych publikacjach, dotyczących analogicznej problematyki. Rozsądnie także czyni, publikując wcześniej wydane artykuły zbliżone tematycznie w formie książkowej. Posiada ten sposób uzasadnienie w tym, iż rozproszone artykuły powodują wiele trudności w ich wykorzystaniu, natomiast opublikowane w wydawnictwie zwartym są znacznie bardziej dostępne do korzystania zwłaszcza w badaniach naukowych. Publikacje Ojca Profesora są zawsze oparte na bogatym materiale źródłowym, zgromadzonym w Archiwum Ojców Paulinów na Jasnej Górze. Pisane zaś jasnym i zrozumiałym językiem sprawiają, że czytelnik chętnie do nich zagląda i je studiuje.

W świetle dotychczasowego dorobku naukowego Ojca Profesora należy spojrzeć na najnowszą jego publikację książkową pt. „Jasna Góra bliska i daleka. Ze studiów nad Sanktuarium Narodowym". Na stronie tytułowej została nadto podana ważna informacja, że jest to 154 pozycja, która ukazała się staraniem paulińskiego ośrodka wydawniczego na Jasnej Górze, co świadczy o zrozumieniu władz zakonnych dla działalności naukowej i publicystycznej, szczególnie w odniesieniu treściowym publikacji do sanktuarium jasnogórskiego. Książka została wydana przez Poligrafię Inspektoratu Towarzystwa Salezjańskiego. Wysokości nakładu nie podano. Książka posiada oprawę tekturo-

wą. Na zewnętrznych stronach oprawy została umieszczona panorama świątyni jasnogórskiej, a poniżej niej kilka zdjęć, przedstawiających charakterystyczne wydarzenia na Jasnej Górze.

Po spisie treści i niezbędnym wykazie skrótów została zamieszczona rekomendacja dzieła, napisana przez ks. prof. dra hab. Romana Bartnickiego, rektora Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie pod tytułem „Tu zawsze byliśmy wolni". Ojciec Profesor jest profesorem w tym Uniwersytecie. Ksiądz Rektor przypomina, iż nazwa Clarus Mons /Jasna Góra/ pojawiła się po raz pierwszy w 1388 r., w miejsce dawnej nazwy Mons Antiquus / Stara Góra/ w Częstochowie. Podkreślił także znaczenie jasnogórskiego sanktuarium w dziejach narodu polskiego, zwłaszcza w okresie okupacji hitlerowskiej oraz reżimu komunistycznego. W nauczaniu papieża Jana Pawła II „sanktuarium jasnogórskie było jednym z najważniejszych sanktuariów maryjnych w świecie". Rektor uniwersytetu podkreślił, że Autor publikacji aktualnie jest pracownikiem naukowym i kierownikiem Katedry Mariologii w Instytucie Teologicznym w Radomiu, zamiejscowym ośrodku Wydziału Teologicznego UKSW w Warszawie. Jest to wyraz uznania i szacunku władz uczelnianych dla swojego pracownika naukowego.

Tak jak w każdej rozprawie naukowej, tak i w tej publikacji bardzo ważne znaczenie posiada wprowadzenie /wstęp/ do tegoż dzieła. W „wprowadzeniu" Ojciec Profesor w początkowej części podał powód napisania tego dzieła – jubileusz 100 – lecia ustanowienia przez papieża św. Piusa X w dniu 13 kwietnia 1904 r. święta Matki Boskiej Częstochowskiej czyli Jasnogórskiej w rycie I klasy z oktawą dla Jasnej Góry i diecezji włocławskiej, wówczas zwanej kujawsko – kaliską. Święto miało być obchodzone w środę po 24 sierpnia. Papież św. Pius X ustanowił to święto na prośbę biskupa włocławskiego Stanisława Kazimierza Zdzitowieckiego, który osobiście był wielkim czcicielem Matki Boskiej na Jasnej Górze oraz ówczesnych władz zakonu paulinów. W późniejszych latach święto zostało przeniesione na stałe na dzień 26 sierpnia, co wraz z oficjum brewiarzowym o Matce Boskiej Częstochowskiej zatwierdził w 1931 r. papież Pius XI. Było to potwierdzenie wielowiekowej tradycji kultu maryjnego Matki Boskiej w Jej Cudownym Obrazie na Jasnej Górze i jego roli głównie w latach niewoli narodowej. Współczesny kult maryjny i rolę Jasnej Góry rozsławił, jak nikt dotąd Papież – Polak Jan Paweł II podczas swoich pielgrzymek do Ojczyzny oraz w całym swoim nauczaniu i życiu. W ten kult Maryi Jasnogórskiej wpisany został także od czasów ks. Jana Długosza aż po najnowsze czasy powszechny ruch pielgrzymkowy. Jasnogórski ośrodek nie jest jedynym miejscem kultu maryjnego na polskiej ziemi, znalazł on bowiem odzwierciedlenie w różnych aspektach w licznych sanktuariach Matki Boskiej na terytorium całej Polski.

Także we wstępie Autor zaznaczył, iż ta jego książka stanowi zbiór artykułów nowych i już opublikowanych, których tematyka łączy się „z jasnogór-

skim sanktuarium, kultem Królowej Polski, Jej obecnością w kulturze religijnej organicznie zespolonej z kulturą narodową i polityczną, a także ruchem pielgrzymkowym". Publikacja wcześniejszych i nowych artykułów w tej samej publikacji jest przyczyną tego, że niektóre wydarzenia ich charakterystyki czy nawet długie fragmenty opisów powtarzają się, ale takiego sposobu pisania jest bardzo trudno uniknąć każdemu piszącemu. Dopiero z perspektywy całości opublikowanej pozycji dostrzega się, że nawet takie fragmenty stanowią cenny materiał naukowy.

Zasadnicza treść publikacji została podzielona na 8 części. Każda z tych części stanowi odrębną całość, a nawet mogła by być opublikowana jako oddzielna pozycja. Jednakże wszystkie części zostały połączone wyżej już omówionymi więzami. Ze względu na fakt, iż Autor nie określił szczegółowo rodzaju tych części /rozdziały, grupy itp./ w niniejszym omówieniu będzie stosowana nazwa części, bowiem nazwa rozdziały jest używana w opracowaniach jednolitych i całościowo tematycznych, a nazwa grupy tematyczne nie jest stosowana.

Pierwsza część publikacji nosi tytuł „Jasna Góra a Stolica Apostolska". Kierując się doniosłością problemu na pierwszym miejscu Autor przedstawił papieża Jana Pawła II jako pielgrzyma do sanktuarium jasnogórskiego nazywając go z tego powodu „jasnogórskim papieżem". Ze względu na wielokrotne pielgrzymowanie na Jasną Górę i całość nauczania jasnogórskiego ten tytuł słusznie należy się Papieżowi – Polakowi. Najpierw Autor przedstawił proces formowania się liturgicznego kultu Matki Boskiej Częstochowskiej. Czcicielami Matki Boskiej z Jasnej Góry byli wszyscy papieże XX wieku, a szczególnie papież Jan Paweł II. To odwoływanie się papieża Jana Pawła II poza granicami Polski do Matki Boskiej Częstochowskiej spowodowało, że za granicą pojawiło się określenie Matki Boskiej Częstochowskiej jako „Madonna di Papa". W papieskim nauczaniu została ukazana wieloaspektowa obecność Matki Boskiej w tajemnicy Chrystusa i Kościoła, a także narodu polskiego, którego jest od wieków Królową. Więzi Jasnej Góry ze Stolicą Apostolską rozpoczęte od czasów jagiellońskich istnieją do czasów współczesnych. Do sanktuarium jasnogórskiego przybywali nuncjusze papiescy oraz inni przedstawiciele Stolicy Apostolskiej. Moim zdaniem, w tym miejscu należało wspomnieć także o ordynariuszach miejsca, którzy z obowiązku towarzyszyli wysokim przedstawicielom Stolicy Apostolskiej w granicach swojej diecezji.

Druga część rozprawy „Ślubowania, modlitwy" ukazuje genezę i treść ślubów króla Jana Kazimierza oraz ich naśladownictwa. Istotnym były konsekwencje wydarzeń z katedry lwowskiej przed obrazem Matki Boskiej Łaskawej. Rocznice tych ślubowań były obchodzone w kraju i wśród polskich emigrantów. Podobne ślubowania składali polscy biskupi, zebrani na Konferencji Biskupów Polskich na Jasnej Górze /27 – 29 VII 1920 r./, w chwili zagrożenia bolszewickiego. Wzywali rodaków „aby wszyscy jedno byli, o to się modlimy,

najmilsi, za Wasi za naród nasz przed obrazem Cudownej Maryi Panny Częstochowskiej. W tym gorącym oddaniu zamykamy wszystkie stany i drogą naszą, ukochaną, bohaterską, a tak ciężko nawiedzoną armię". Najważniejsze wszakże były Jasnogórskie Śluby Narodu Polskiego z dnia 26 sierpnia 1966 r. Bardzo ważną rolę od lat pełni także codzienny Apel Jasnogórski. I Różaniec z Arcybractwem Różańcowym na czele. Nabożeństwo różańcowe stało się zjawiskiem powszechnym. Te formy pobożności stały się wyrazem zawierzenia Matce Boskiej Częstochowskiej.

W kolejnej części „ Sanktuarium – pielgrzymki" Autor kontynuował swoje refleksje poświęcone niespotykanemu zjawisku pielgrzymowania na Jasną Górę. Te pielgrzymki były odwiecznym zjawiskiem na polskiej ziemi. Od XV wieku Jasna Góra – jak pisał Karol Górski, była pierwszym miejscem pielgrzymkowym w Polsce. Mimo kordonów granicznych przybywali tu katolicy z zaboru austriackiego i pruskiego. Pielgrzymki nie znajdowały także uznania władz carskich. W okresie powstania styczniowego pielgrzymki posiadały charakter patriotyczny. Z Krzepic wikariusz ks. Wawrzyniec Brzeziński prowadził pielgrzymkę do Częstochowy /35 km/ w ciągu 3 dni dlatego, ponieważ w tym czasie wygłaszał do uczestników kazania patriotyczne. W okresie II Rzeczypospolitej do sanktuarium przybywało wiele pielgrzymek nie tylko krajowych, ale i zagranicznych. Specyfiką jasnogórskiego pielgrzymowania było piesze wędrowanie, nawet z odległych o kilkaset kilometrów miejscowości. Przybywały tu także pielgrzymki ze środowisk polonijnych, ale przybywali także cudzoziemcy ze Wschodu i Zachodu Europy. Celem współczesnych pielgrzymek jest pogłębienie wiary ich uczestników. Niejednokrotnie podczas pielgrzymek pątnicy odprawiają ćwiczenia rekolekcyjne.

Na tle powszechnej pobożności maryjnej ukształtowały się wyjątkowo wyraziste osobowości czcicieli Matki Boskiej. Autor wymienił w tej części swojej rozprawy nazwiska 6 wybitnych czcicieli Matki Boskiej: o. Przeor Augustyn Kordecki, św. Jan Sarkander, abp Józef Bilczewski, papież Jan XXIII, gen. Józef Haller i przeor jasnogórski o. Rufin Józef Abramek. Na pierwszy rzut oka na treść tego rozdziału budzi się u czytelnika refleksja, dlaczego liczba czcicieli jest tak mała. Bowiem któż nie uważał się i nie uważa za czciciela Matki Boskiej. Dopiero po zaznajomieniu się z treścią tej części rozprawy przyznaje słuszność, ponieważ zaprezentowani czciciele faktycznie tę cechę posiadali w wysokim stopniu. Słusznie Autor wymienił o. Augustyna Kordeckiego, który był czcicielem Matki Boskiej w wyjątkowym stopniu, ale także rozpoczyna się jubileusz 350 rocznicy rozpoczęcia oblężenia twierdzy jasnogórskiej przez Szwedów /18 XI 1655 r./. Wyjątkowym czcicielem Matki Boskiej Częstochowskiej był arcybiskup Józef Bilczewski. pochodzący z Wilamowic, wykształcony w Rzymie i Krakowie, profesor teologii we Lwowie i arcybiskup obrządku łacińskiego we Lwowie. Kiedy został arcybiskupem swoją przyszłość złożył w ręce Matki Boskiej, której kult szerzył przez całe swoje życie. Przypo-

minał jej miejsce w Częstochowie: „u stóp Matuchny w Częstochowie wodzowie dobre odbierali natchnienie, tchórzliwi otuchę, wojsko odwagę, a cały naród życie". O swoim pobycie w Cudownej Kaplicy Matki Boskiej Jasnogórskiej pisał: „Nie przyjechałem tu nauczać, ale się uczyć... Tu cała historia Jasnej Góry, Cudowny Obraz Matki Bożej co dzień do nas mówi – kochajcie Boga, kochajcie Go bardziej niż inni". Analogiczne znamiona czci Matki Bożej wskazał Autor w postępowaniu innych czcicieli Matki Boskiej Częstochowskiej.

Na ziemiach polskich kult Matki Boskiej Częstochowskiej nie jest samotną wyspą. Jasna Góra w przeszłości została połączona licznymi więzami z innymi sanktuariami maryjnymi. Już w inwokacji mickiewiczowskiej została podkreślona najściślejsza więź pomiędzy Panną Świętą co Jasnej broni Częstochowy i w Ostrej świeci Bramie.Te więzi głosili szczególnie Ojcowie Paulini, którzy od 1717 r. posiadali własny klasztor w Wilnie. Wyrazem wzajemnych więzi była twórczość literacka oraz pielgrzymki. Koronacja Cudownego Obrazu Matki Boskiej Ostrobramskiej w dniu 2 VII 1927 r. i zatwierdzenie kultu przez papieża Piusa XI zostały z zadowoleniem przyjęte przez sanktuarium jasnogórskie, z którego na uroczystości koronacyjne udała się z Częstochowy 200 – osobowa pielgrzymka. Obrazy Matki Boskiej Ostrobramskiej coraz częściej były umieszczane w kościołach w granicach dawnej Korony. Prymas Tysiąclecia był świadomy znaczenia sanktuarium ostrobramskiego, czemu dał wyraz w licznych swoich wystąpieniach. Pisał: „Matko z Ostrej Bramy, Twojej opiece powierzamy tych, którzy nieustannie oczekują na miłosierdzie Twoje, Pani Ostrobramska, w tylu krajach, Tobie powierzamy i naszych Rodaków żyjących za kordonem i naszych braci Litwinów, Białorusinów, Ukraińców, Łotyszów, Estończyków, Rosjan, cierpiących prześladowanie dla imienia Twojego Syna". Po przemianach w Polsce i rozpadzie ZSRR do sanktuarium ostrobramskiego udają się pielgrzymki Litwinów i z sąsiednich narodów, w tym także z Polski, którym przewodzi biskup Julian Wojtkowski w pieszych pielgrzymkach, podobnie jak na Jasną Górę.

Bardzo słusznie Autor podkreślił rolę sanktuariów maryjnych w procesie pogłębiania religijności w najbliższej im okolicy. Uczestnictwo biskupów w nabożeństwach nie tylko potwierdza miejscowy kult, ale zachęca jednocześnie duchownych i wiernych do uczestnictwa w tych nabożeństwach. Opinię Autora potwierdza udział biskupów częstochowskich w nabożeństwach jasnogórskich. Istotnym wyrazem pobożności maryjnej w Polsce były liczne koronacje łaskami słynących obrazów i figur Matki Boskiej. Koronacje potwierdzały powszechne przekonanie wiernych o szczególnej obecności i działaniu Matki Bożej w tych miejscach. Prymas Stefan Wyszyński, najczęściej z kard. Karolem Wojtyłą, koronował 41 obrazów Matki Bożej. Takie koronacje odbywały się także w diecezji częstochowskiej /Dąbrowa Górnicza, Leśniów, Wieluń/, co należało uwzględnić w tym opracowaniu.

Sława Sanktuarium Jasnogórskiego ściągała do tego miejsca także wyznawców prawosławia nawet carów i ich namiestników, którzy otrzymywali tutaj ikonę częstochowską. Wydaje się jednak, iż wizytom przedstawicieli władzy carskiej trudno przypisać charakter religijno-maryjny, a raczej był to wyraz dominacji caratu nad tym, co świadczyło o polskości w zaborze rosyjskim. Wyrazem wyższości caratu i prawosławia nad polskością i Kościołem katolickim była cerkiew prawosławna i pomnik cara Aleksandra II przed Jasną Górą, któremu pątnicy katoliccy winni byli oddawać cześć wcześniej niż złożą hołd Pani Jasnogórskiej w kaplicy Cudownego Obrazu. Pobożny natomiast charakter miały pielgrzymki greko-katolików. Agresywny charakter posiadały także usiłowania władz carskich, zmierzające do ustanowienia na Jasnej Górze miejsca kultu prawosławnego, czemu przeciwstawił się biskup Henryk Kossowski i przeor jasnogórski Euzebiusz Rejman. Natomiast ostrożnie należy wypowiadać się w sprawie pobytu władyków unickich z abpem Andrzejem Szeptyckim na czele, którzy dopiero na wezwanie papieża Piusa XI uczestniczyli w obradach biskupów polskich.

Na drogach Europy Autor nie mógł pominąć ojczyzny, gdzie powstał zakon pauliński. Podobnie stało się z sanktuarium maryjnym w Lourdes, dokąd śpieszyli Polacy przed i po powstaniu styczniowym. Lourdes w okresie niewoli narodowej zastępowało Polakom Jasną Górę, a wizerunek jasnogórski zastępował godło polskie. Symboli jasnogórskich w Lourdes jest zresztą bardzo wiele.

Doświadczenie jasnogórskie znalazło swe miejsce także w kongresach mariologicznych i maryjnych. Udział w tych kongresach służył analizie przejawów pobożności maryjnej, występujących w różnych sanktuariach maryjnych w Europie /Polska, Niemcy, Hiszpania/ oraz wypracowaniu teologicznych podstaw kultu maryjnego.

Całość książki zamyka część, która otrzymała nazwę „Recenzje i omówienia". Autor prowadzi czytelnika po sanktuarium Matki Boskiej Częstochowskiej w Amerykańskiej Częstochowie. Jest to ośrodek centralny Polonii Amerykańskiej. Tu w dniu 28 VI 1969 r. przebywał kard. Karol Wojtyła, jako pierwszy z grona polskich kardynałów. Działalność duszpasterską prowadzą Ojcowie Paulini, którzy organizują w tym ośrodku także szczególnie uroczyste obchody świąt patriotyczno-religijnych. Recenzja rozprawy prof. Antoniego Jackowskiego o geografii pielgrzymek ukazuje w naukowy sposób analizy geografii religii, a głównie geografii pielgrzymek. Profesor zajmuje się nie tylko pielgrzymkami chrześcijańskimi, ale także muzułmańskimi i buddyjskimi. Podobny charakter posiada recenzja rozprawy o. Stefana Rożeja ZP pt. „Poprzez stulecia śladami św. Pawła Pierwszego Pustelnika", w której omówił nie tylko topografię klasztorów paulińskich, ale także proces tworzenia się zakonu i reguły zakonu paulińskiego na przestrzeni wieków. Wreszcie ostatnim elementem tej części, a zarazem książki jest omówienie „ Wspomnień z Warmiń-

skich Pielgrzymek Pieszych na Jasną Górę /1984 – 2003/ i do Ostrej Bramy /1991 – 2003/, Olsztyn 2003, pod red. J. Szymko. Tak do Częstochowy jak i do Wilna pielgrzymki były organizowane staraniem biskupa prof. Juliana Wojtkowskiego i ks. prof. Mariana Borzyszkowskiego. Pielgrzymi warmińscy stanowili silne ogniwa, łączące sanktuaria maryjne na Jasnej Górze i w Ostrej Bramie.

Całość omawianego opracowania zamyka wykaz ważniejszych publikacji Ojca Profesora.

Należy stwierdzić, że publikacja o. Zachariasza Szczepana Jabłońskiego „Jasna Góra bliska i daleka" od początku do końca została utrzymana w konwencji zbioru różnych artykułów Autora, spośród których wyłoniły się pewne grupy tematyczne. Nie wynikały one ani z chronologii dziejów Jasnej Góry ani ich tematyki. Tak połączone artykuły w mniejsze grupy stanowiły całość i dopiero łącznie dawały obraz wielu zagadnień. Zasadnicza wartość tej książki to ukazanie wielu problemów związanych z sanktuarium jasnogórskim oraz z oddziaływaniem Jasnej Góry na życie religijne i narodowe tak w minionych wiekach jak i w najnowszych czasach. Należy żywić nadzieję, że na podstawie lektury tej książki, napisanej pięknym językiem polskim, powstaną nowe inspiracje i pomysły do dalszych wnikliwych studiów nad dziejami i rolą jasnogórskiego ośrodka maryjnego w dziejach narodu polskiego i Kościoła katolickiego. Najprawdopodobniej i Ojciec Profesor w najbliższej przyszłości podejmie badania nad tymi zagadnieniami, które w tej publikacji nie znalazły jeszcze bardziej pełnego opracowania.

Ks. Jan Związek

Anna Odrzywolska – Kidawa, *Biskup Piotr Tomicki (1464 – 1535). Kariera polityczna i kościelna,* Wydawnictwo Naukowe *Semper,* Warszawa 2004, ss. 224.

Ks. Profesor Bolesław Kumor, autor 8 – tomowej „Historii Kościoła" w ten sposób charakteryzował episkopat polski w okresie przedtrydenckim: „Każdy biskup ordynariusz z urzędu wchodził do senatu. Do XVI w. biskupi najczęściej pełnili obowiązki kanclerza i podkanclerza Królestwa /.../ Król i szlachta starali się wywierać przemożny wpływ na obsadę stolic biskupich. Już od 1430 r. tylko szlachcic mógł zostać biskupem w Koronie i na Litwie /.../.Nic dziwnego, że większość ludzi w ówczesnym episkopacie polskim nie stała na wysokości zadania. W wielu wypadkach byli to ludzie przeciętni, nie zawsze dobrze uformowani teologicznie, często wysługujący się królowi i rezydujący przy dworze królewskim, a były też wypadki, że i poziom moralny pozostawał pod znakiem